

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Київ 2022

Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»*

24 грудня 2020 р.

Київ 2022

УДК 93/94+902/4

С 69

Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ, Скарбниця Національного музею історії України – філія Національного музею історії України, 24 грудня 2020 р. – К.: ТОВ "Фенікс", 2022. – 206 с.

Редакційна колегія:

<i>відповідальний редактор</i>	Л. С. Ключко
<i>відповідальний секретар</i>	Ю. Б. Полідович
<i>дизайн, верстка, макет</i>	А. Й. Заславський

Збірник «Музейні читання» містить матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», яку щорічно (з 1993 р.) проводить Музей історичних коштовностей України (з 1.09.2021 Скарбниця Національного музею історії України) – філія Національного музею історії України. Автори статей – співробітники музеїв, науково-дослідних інститутів, університетів розглядають широке коло проблем збереження культурної спадщини, вивчення музейних колекцій та окремих пам'яток ювелірного мистецтва, його сучасних тенденцій розвитку, технологія художньої обробки металу та коштовного каміння, особливості творчості митців-ювелірів на різних хронологічних етапах історії України.

УДК 93/94+902/4

С 69

ISBN 978-966-2523-44-7

© Національний музей історії України, 2022

© Автори статей, 2022

© ТОВ «Фенікс», 2022

**ХУДОЖНИК – ЮВЕЛІР ЯК СВДОК ЧАСУ.
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИСТАВКИ ВІТАЛІЯ ФЕДОРОВИЧА ХОМЕНКА
«СПІРАЛЬ ЧАСУ»**

У статті досліджено творчий шлях художника-ювеліра, голови секції декоративно-прикладного мистецтва Київської організації Національної спілки художників України, ініціатора численних ювелірних та емальєрних виставок і мистецьких подій в Україні Віталія Федоровича Хоменка. В науковий обіг вводяться як ювелірні твори В. Ф. Хоменка, що зберігаються в колекції МІКУ, так і твори з приватних колекцій, які були відібрані для виставки «Спіраль часу» в Музеї історичних коштовностей України.

Ключові слова: ювелірне мистецтво України, історія XX - XXI століття, Віталій Федорович Хоменко, музейна колекція, виставка «Спіраль часу», Музей історичних коштовностей України.

В колекції «Ювелірне мистецтво другої половини XX – початку XXI століття» Музею історичних коштовностей України зберігається 18 ювелірних творів (31 одиниця зберігання) В. Ф. Хоменка.

Віталій Федорович Хоменко – відомий український художник-ювелір, емальєр, член Національної спілки художників України, організатор численних виставок, пленерів, творчих груп, мистецьких симпозіумів, класик українського ювелірного мистецтва. Його творчість досліджували Л. Пасічник, Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова, Р. Шмагало.

В. Ф. Хоменко був одним з ініціаторів проведення виставки сучасного ювелірного мистецтва в МІКУ, яка стала початком формування групи колекції «Ювелірне мистецтво другої половини XX – початку XXI століття» в музеї. Під час дослідження процесу формування цієї групи колекції автором було проведено перше інтерв'ю з В.Ф.Хоменком (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2019) та опубліковані матеріали дослідження (Удовиченко, 2019). В статті був описаний період з 1979 по 1982 р., коли ювеліри отримали дозвіл на роботу зі сріблом, і почала формуватися колекція сучасного ювелірного мистецтва в МІКУ.

В 2020 р. В.Ф. Хоменко святкував 75-ліття, і до ювілею художника була організована виставка «Спіраль часу». Твори художника експонувалися в залі № 9 Музею історичних коштовностей України з 20 жовтня по 20 грудня. Виставка стала приводом для поглибленого вивчення його творчості, тому було проведено додаткове інтерв'ювання (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020) та створено альбом по творчості художника (Спіраль часу, 2021). До альбому увійшли фотографії 60 творів автора, серед них усі твори В. Ф. Хоменка, які зберігаються в колекції Музею історичних коштовностей України⁵⁸.

⁵⁸ Далі – МІКУ.

В цьому дослідженні подані матеріали по творчості В. Ф. Хоменка як художника-ювеліра (не увійшли матеріали по емальєрній справі), а також публікуються експонати виставки «Спіраль часу».

Віталій Федорович Хоменко народився 10 травня 1945 р. в родині Федора Тимофійовича та Олександри Іванівни (у дівоцтві Лістарова) Хоменків у с. Великополовецьке Сквирського району Київської області. Родина Федора Тимофійовича мешкала в Києві за адресою вул. Басейна, 10. Коли Федір Тимофійович повернувся з армії (служив у прикордонних військах на Кушці) і облаштувався у Києві, то забрав родину з Великополовецького до Києва.

Віталій був однією дитиною в родині, навчався в школі № 110 (Голосіївський район м. Києва), з дитинства любив малювати. В журналах, які виписувала родина, часто були репродукції картин відомих художників, і юнак залюбки їх перемальовував, а також пробував малювати з натури.

Коли Віталій вчився у 8 класі, один з його ескізів (це був ескіз «Батько, який спить») побачив сусід, студент Київського художнього інституту (тепер – Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури) Юрій Митрохін⁵⁹. Він помітив талант юнака і порадив отримати художню освіту. Віталій прислухався до поради, але його спроба вступити до художнього училища⁶⁰ зазнала невдачі – він не пройшов за конкурсом. Аналізуючи свій життєвий шлях, ювелір зазначає, що ця невдача мала позитивні наслідки, бо він отримав багатий життєвий досвід, який допоміг йому відбутися як митцю.

Після спроби вступити до училища В. Хоменко відвідував Лаврські художні майстерні. Оскільки він не пройшов за конкурсом в художнє училище, то за умови звільнення місця, був би зарахований до навчального закладу. Але місце не звільнилося, і 7 серпня 1962 р. В. Хоменко був зарахований учнем слюсаря на військовий завод.

У трудовій книжці зазначено назву підприємства «Организация п/я 1» (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020, арк. 15). «П/я» (поштова скринька) – це відкрите службове найменування заводів, підприємств і організацій оборонного характеру, формувань, прийняте в СРСР для відкритого поштового листування із зазначенням міста. В 1966 р. це підприємство мало назву «Комуніст», а з 1991 р. – «Радар».

Це був час перегонів озброєнь, військові підприємства мали найкраще матеріальне забезпечення, там застосовували новітні технології та матеріали. Віталій отримав практичні навички роботи з металом: робота на станках, пресах, бляшані роботи, монтування,

⁵⁹ Юрій Михайлович Митрохін (1933–1998 рр.) – київський художник, графік. Працював художником у журналах «Барвінок», «Піонерія», «Зміна», викладач рисунку і живопису Республіканського заочного технологічного технікуму.

⁶⁰ В 1949 р. – Училище прикладного мистецтва, з 1963 р. – Художньо-промисловий технікум.

зварювання, пайка, отримав знання з матеріалознавства та технологій. Він працював з міддю, сріблом, золотом, навіть титаном, який тоді був майже невідомим металом, оскільки промисловий спосіб видобутку титану був розроблений лише у 40-х рр. XX ст. В 1969 р. В. Хоменко отримав IV розряд слюсаря-бляхаря.

На заводі він спробував робити прикраси. Першим твором була брошка з двома агатами, купленими в комісійному магазині. Цей творчий досвід знайшов продовження, і Віталій реалізував свій потенціал у виготовленні художніх виробів з металу: прикрас та свічників.

В 1965 р. Віталій Хоменко одружився. Дружина ювеліра Олена Дроздова⁶¹, художниця за фахом, впливала на його художній розвиток, підтримувала творчі пошуки. В 1966 р. у подружжя народився син Юрій (Інтерв'ю з В.Ф. Хоменком, 2020, арк. 7).

Художній фах дружини дозволив їй оцінити потенціал чоловіка, тому вона порадила Віталію показати свої роботи в Спільці художників України. В спільці твори В. Ф.Хоменка зацікавили Михайла Романишина⁶², який в той час мав посаду голови Київської спілки художників, та мистецтвознавця Ірину Бариш-Тищенко⁶³ (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020, арк. 22), яка опікувалася художниками декоративно-прикладного мистецтва.

З 1968 р. Віталій Федорович почав відвідувати секцію декоративно-прикладного мистецтва (тоді Спілка художників разом зі Спілкою кінематографістів розміщувалася в триповерховому будинку на розі вул. Костьольної та Майдану Незалежності) і познайомився з художниками по склу, по дереву, по металу. Цей життєвий період був дуже плідним для художника-ювеліра: «На засіданнях секції ми обговорювали майбутні виставки, роздивлялися ескізи художників, які починали щось робити. Це було так дружньо, доброзичливо... Радилися... Мені це дуже подобалося, я потрапив у свою стихію» (Інтерв'ю з В. Ф.Хоменком, 2020, арк. 6).

За два роки В. Ф. Хоменко підготував твори для своєї першої вагової виставки. Це була Республіканська виставка українського народного декоративного мистецтва, присвячена 100-річчю від народження В. І. Леніна (Республіканська виставка, 1973).

⁶¹ Олена Сергіївна Дроздова (1939 р.н.) – художниця, живописець, член НСХУ з 1976 р., з 1963 по 1989 рр. викладач Державної художньої середньої школи ім. Т. Г. Шевченка. Твори зберігаються в Національному художньому музеї України, Донецькому художньому музеї, Лубенському краєзнавчому музеї (Полтавська обл.), Старобешівському меморіальному музеї П. Ангеліної (Донецька обл.).

⁶² Михайло Миколайович Романишин (1933–1999 рр.) – український художник, член Спілки художників України з 1965 р. Заслужений діяч мистецтв УРСР з 1976 р. Народний художник України з 1991 р. З кінця 1980-х рр. очолював Національний художній музей України.

⁶³ Ірина Андріївна Бариш-Тищенко (1942 р.н.) – мистецтвознавець, член НСХУ з 1999 р.

В кінці 1960-х рр. святкування 100-ліття В. І. Леніна було головною подією для митців СРСР, зокрема українських: «Протягом останніх років Спілка художників УРСР спрямовувала всю свою ідейно-творчу діяльність на підготовку до всенародного свята – 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Постанова ЦК КПРС «Про підготовку до 100-річчя з дня народження В.І.Леніна» і Постанова квітневого (1969 року) Пленуму ЦК КП України були цінними дороговказами у цій великій і напруженій роботі» (Верба, 1970, с. 2).

З одного боку Спілка художників голосно озвучувала партійні лозунги, з іншого боку – вимагала «загострення у свідомості кожного митця почуття відповідальності за глибину задуму, життєву і мистецьку правду образів, переконливість їх пластичного втілення» (Верба, 1970, с. 3).

Такі суперечливі базові вимоги призводили до того, що художники того часу мали вибрати одну з небагатьох можливих позицій. Перша – щиро іти «за дороговказом», друга – формально слідувати вимогам, втрачаючи мистецьку правду, третя – втілювати правдиві образи без протистояння з владою, четверта – іти на відкритий конфлікт.

Щоб зробити внесок у розвиток мистецтва митець має бути не лише художньо обдарованим, а й щирим. Щирі оспівувачі комунізму, напевно, теж залишаться в історії як голос тієї системи. Позиція протистояння владі породжувала дисидентів, які творили яскраво, але недовго. Шанс на довге творче життя мали митці, у творах яких звучали вічні теми: природи, краси, гармонії, космосу. Ювелірні твори В. Ф. Хоменка переважно розкривають саме такі теми, тому його можна віднести до цієї групи радянських художників.

На Республіканській виставці українського народного декоративного мистецтва, присвяченій 100-річчю від народження В. І. Леніна, були представлені розділи: килимарство, ткацтво, промислове ткацтво, вишивка, різьбярство, майоліка, фарфор, фаянс, скло, декоративні розписи, метал (Республіканська виставка, 1973). Серед ювелірів, які репрезентували художній метал, були: Володимир Олексійович Вірачев, Юрій Андрійович Мазуренко, Наум Юхимович Жданов, Іван Юстинович Тинкалюк, Федір Васильович Шмадюк, Петро Григорович Якубук (Республіканська виставка, 1973, с. 144 -149).

В. Ф. Хоменко на свою першу виставку надав такі ювелірні твори: брошку (срібло, яшма, чернь; 1970 р.); жіночі прикраси (срібло, ріг, чернь; 1970 р.); жіночі прикраси (срібло, чернь; 1970 р.); запонки (срібло, чернь; 1968 р.) (Республіканська виставка, 1973, с. 148-149).

Із списку творів, представлених на виставку, видно, що однією із ювелірних технік, якій надавав перевагу художник в той період творчості, була техніка черні.

В наступному році (1971 р.) Віталій Федорович брав участь у художній виставці, присвяченій століттю від дня народження Лесі Українки. Ювелірне мистецтво на цій виставці представляли: Валентин Миколайович Горпенюк (м. Київ), Пранас Антонович

Грунскіс (м. Київ), Володимир Павлович Друзенко (м. Київ), Юрій Євгенович Мамолат (м. Київ) (Республіканська виставка, 1972, с. 74-75).

В. Ф. Хоменко надав на цю виставку: набір жіночих прикрас, який складався з двох предметів (срібло, лазурит, зернь, скань; 1971 р.); брошку (срібло, аметист; 1971 р.); кулон та перстень (срібло, сердолік; 1971 р.); перстень (срібло, сердолік; 1971 р.) (Республіканська виставка, 1972, с. 75).

Після цих двох виставок В. Ф. Хоменко звернувся в Спілку художників з проханням надати рекомендації на роботу на Київську ювелірну фабрику. Отримавши рекомендації, Віталій Федорович познайомився з директором Г. П. Неждановим⁶⁴, який схвалив кандидатуру нового співробітника, і В. Ф. Хоменко був зарахований на посаду художника-модельєра.

Слід зазначити, що перехід з військового підприємства був не вигідним в матеріальному плані. На заводі Віталій мав високий розряд, і його зарплата становила 220 карбованців, а на новому місці роботи оклад був значно меншим – 127 карбованців. Але головним для нього була творчість, тому вибір був зроблений впевнено. З 1 червня 1972 по 24 грудня 1975 р. художник працював на Київській ювелірній фабриці.

В. Ф. Хоменко почав працювати на Київській ювелірній фабриці, коли майстерні розташовувалися на Бессарабці. Це було приміщення першого поверху будинку № 1 по вул. Шота Руставелі, де до війни розміщувалася крамниця господарських товарів – саме сюди влітку 1944 р. після евакуації до м. Свердловськ (нині Єкатеринбург) повернули фабрику (Матюх, 2006, с. 98).

Час, коли на фабриці працював В. Ф. Хоменко, був одним з найбільш успішних періодів для підприємства. «В 1972 році обсяг випуску ювелірної продукції фабрики зростає майже в п'ять разів», «вироби підприємства з успіхом експонуються на міжнародних виставках у Малайзії, Швейцарії, Японії» (Матюх, 2006, с. 105).

В 1972 р. на підприємстві сталося дві великі події. По-перше, Київську ювелірну фабрику Союзювелірпрому наказом Міністерства приладобудування, засобів автоматизації та систем управління СРСР від 20 липня 1972 р. було перейменовано на Київський ювелірний завод. По-друге, завод отримав нове приміщення по вул. Голосіївській, 41. «Перше враження кожного, хто вперше переступив поріг нового корпусу, було схожим на відвідини казки: просторі світлі цехи, новітнє обладнання. Молоді ювеліри, які почали свій трудовий стаж у цих стінах, навряд чи могли уявити, що зовсім недавно їхнім старшим колегам слугував за верстат грубо збитий стіл, до країв якого для збирання дорогоцінного пилу прибивалося щось подібне до шкіряного фартуха, а паяли прикраси... полум'ям каганця» (Матюх, 2006, с. 106).

⁶⁴ Геннадій Прохорович Нежданов (1924–1980) – директор КЮЗа з 1963 по 1975 р.

Для В. Ф. Хоменко 1972 р. був плідним. Серед здобутків художника-ювеліра – гарнітур «Збруч» (кольє, каблучка) (Спіраль часу, 2021, с. 16-17), який був закуплений до Музеїв Московського Кремля⁶⁵.

Як художник-модельєр Віталій Федорович створював ескізи [Спіраль часу, 2021, с. 11]. Коли ескізи віддавали майстру, художник приходив в цех, сідав за верстак і показував майстру, як краще втілити задум в матеріалі. Така творча взаємодія давала можливість отримати найкращий результат.

Працюючи на заводі, В. Ф. Хоменко вдосконалював свою майстерність, вчився, брав участь у виставках. В 1970-х рр. в Україні був брак як фахівців з ювелірного мистецтва, які могли б поділитися досвідом, так і літератури на тему. Художники-ювеліри вчилися на зразках історичної торевики та в процесі виготовлення творів. Найбільшим викликом для ювелірів були виставки: «Орієнтир тоді був який? Створювали роботи для виставки республіканської. Потім відбирали роботи для виставки всесоюзної в Москві на Манежі» (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020, арк. 6).

На художній розвиток ювеліра впливали зустрічі з дослідниками цього виду мистецтва. Орієнтовно в 1973-1974 рр. під час семінару Віталій Федорович познайомився з відомою дослідницею золотарства – Мариною Постніковою-Лосєвою⁶⁶. Для учасників семінару організували екскурсію у відділ коштовних металів Державного історичного музею (м. Москва) «Вона [Постнікова-Лосєва] почала цікавитися, звідки приїхали, хто що робить. Говорить, у вас в Києві такі матеріали є з ювелірного мистецтва... І список майстерень, і клейма, і взагалі, до революції там був центр ювелірного мистецтва. Розповідала, які були майстерні, де знаходилися ... Ми з нею сіли, і вона мені приділила дуже багато уваги. Вона така старенька-старенька була.» (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020, арк. 7).

Серед пам'ятних зустрічей зі знавцями ювелірного мистецтва – знайомство з Галиною Смородіною⁶⁷. Під час поїздок до Києва вона двічі зустрічалася із Віталієм Федоровичем.

⁶⁵ Інформація про наявність гарнітура в Музеях Московського Кремля підтверджена листом від 26.04.2021 р. старшої наукової співробітниці відділу наукового збереження «Оружейная палата» Ларисою Пешехоною.

⁶⁶ Марина Михайлівна Постнікова (1901–1985) - радянський мистецтвознавець і музейний діяч, видатний дослідник ювелірного мистецтва, доктор мистецтвознавства (1971), автор понад 50 робіт.

⁶⁷ Галина Григорівна Смородінова – мистецтвознавець, з 1969 року співробітниця Історичного музею (Москва), провідний науковий співробітник відділу коштовних металів, автор понад 100 публікацій, присвячених ювелірному мистецтву.

На творчий почерк художника впливали художники-ювеліри з Ленінграду та Свердловська⁶⁸: В. М. Храмцов⁶⁹, Л. Ф. Устьянцев⁷⁰, Н. О. Стаценкова⁷¹.

В 1974 році журнал «Україна» опублікував статтю «Майстри філіграні» (Першин, 1974, с. 12). «Київський ювелірний завод. Це підприємство починається з майстерні, де працюють художники-модельєри. Їхнє завдання – спираючись на народні традиції, розвивати ювелірне мистецтво». На фотографіях до статті – Віталій Хоменко та його твори, що свідчить про провідну роль молодого художника на Київському ювелірному заводі.

Протягом 1970-1980-х рр. В. Ф. Хоменко брав участь у великій кількості виставкових проєктів⁷².

В. Ф. Хоменко був учасником Виставки народного декоративного мистецтва Української РСР, присвяченої 50-річчю утворення СРСР (Республіканська виставка, 1974, с. 48), яка пройшла з 14 грудня 1972 року по 24 січня 1973 року у приміщенні Республіканського виставкового павільйону з творами:

- Набір жіночих прикрас (2 предмети). Метал, халцедон, корал. 1972 р.
- Брошка. Метал, аметистова щітка. 1972 р.
- Брошка та перстень. Метал, халцедон. 1972 р.
- Набір жіночих прикрас (4 предмети). Метал, нефрит. 1972 р.
- Набір жіночих прикрас (4 предмети). Метал, агат. 1972 р.

В жовтні – лютому 1974 р. відбулася Республіканська художня виставка, присвячена 30-річчю визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників. Для цієї виставки (Республіканська художня виставка, 1976, с. 104) В.Ф.Хоменко підготував такі твори:

- Брошка «Вечірня». Срібло, філігрань, аметистова щітка. 1974 р.
- Заколка для волосся. Срібло, емаль, аметист, аквамарин. 1974 р.

На Республіканській художній виставці «Ми будуємо комунізм», присвяченій XXVI з'їзду КПРС та XXVI з'їзду компартії України, яка відбулася в Республіканському виставковому павільйоні та в Республіканському будинку художників у лютому-березні 1981 р художник-ювелір представив (Республіканська художня виставка, 1982, с. 61):

- Гарнітур «Серпень» (перстень, сережки). Срібло, емаль, агат. 1977 р.
- Перстень «Після дощу». Срібло, аметист. 1978 р.
- Перстень «Привіт». Срібло, хризопраз. 1978 р.

⁶⁸ Свердловськ – нині місто Єкатеринбург в Росії.

⁶⁹ Владислав Михайлович Храмцов (1932–2006) – художник-ювелір з Єкатеринбурга, один із засновників уральської ювелірної школи.

⁷⁰ Леонід Федорович Устьянцев (1930–2008) – художник-ювелір з Єкатеринбурга, один із засновників уральської ювелірної школи.

⁷¹ Надія Олександрівна Стаценкова (1934 р.н.) - художник Свердловського ювелірного заводу.

⁷² Далі наведені виставки, участь у яких вдалося підтвердити опублікованими каталогами.

- Перстень. Срібло, аметист. 1980 р.

Для Республіканської художньої виставки «40 років Великої Перемоги», присвяченій перемозі Радянського Союзу у Другій світовій війні, яка експонувалася в Республіканському виставковому павільйоні та в Республіканському будинку художника з 27 квітня по 8 липня 1985 р, В. Ф. Хоменко підготував (Республіканська виставка, 1986, с. 65):

- Сережки «Клен». Срібло. 1985 р.
- Сережки «Лунник». Срібло. 1985 р.
- Сережки «Липа». Срібло. 1985 р.

Традицію проведення великих виставок в часи СРСР можна оцінювати по-різному. Беззаперечно позитивним було те, що художники мали можливість продемонструвати свою творчість, познайомитися з творчістю інших художників, на конкретних предметах побачити використання різних технік, матеріалів, що стимулювало розвиток ювелірного мистецтва, тим більше, що в Україні не було фахових навчальних закладів з підготовки ювелірів.

Якими б не були умови, творча натура прагне максимальної свободи самовираження. 24 грудня 1975 р. Віталій Хоменко звільнився з Київського ювелірного заводу за власним бажанням, а з 12 січня 1976 р. був зарахований художником-ювеліром для виконання творчих робіт за договорами на Київський живописно-скульптурний комбінат, який належав до Художнього фонду УРСР і розташовувався по вул. Васильківській, 74.

В 1977 р. В. Ф. Хоменко вступив до Спілки художників України, і з цього періоду діяв вже не лише як художник, а і як організатор мистецьких заходів. «Я зрозумів, що в Україні потрібно створювати ювелірну школу, свій напрямок, стиль. Здається, в 1976 р. (я тоді працював в Художньому фонді) запропонував провести симпозіум ювелірів СРСР... В Москві дали фінансування, відрядження художникам, щоб вони приїхали до Києва, обмінялися думками. В 1978 р. ми у Києві в Художньому фонді влаштували перший симпозіум. Було багато людей. Навіть Москва не повірила, що ми в Києві влаштували таку виставку. Я запропонував, щоб співробітники Ленінградського Науково-дослідного інституту «Ювеліпрому» читали лекції, дуже продуктивний захід вийшов» (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2019, арк. 3-4).

Публікації того часу схиляють до думки про те, що цей масштабний захід в Києві відбувся не 1978, а 1981 р. Так в статті за 1984 р. наведено слова грузинського ювеліра Михаїла Цалкаламандзе: «Допомагають нам визначити свій напрямок в національному мистецтві робота творчих груп в Паланзі, яку організує СХ СРСР, і **поки що єдиний семінар художників-ювелірів**, який відбувся в Києві в 1981 році: на цих зустрічах був живий контакт зі спадщиною народів Радянського Союзу» (Бодрова, 1984, с. 8).

В цій же статті В. Ф. Хоменко дав такий коментар згаданого семінару: «Якщо говорити відверто, то у мене закрадаються сумніви в позитивному вирішенні проблем, які є у художників-ювелірів. Адже навіть перший семінар ювелірів у Києві, хоча і вдався сам по

собі, результатів не приніс. Матеріали виступів залишилися на папері, та і чи були вони прочитані взагалі керівництвом Художнього фонду СРСР?» (Бодрова, 1984, с. 8).

Проблемою для ювелірів тих часів залишалося те, що вони працювали переважно в мельхіорі (або в інших не коштовних матеріалах). Ювелірна творчість вимагає великих затрат часу. Це було причиною дисбалансу – дешевий матеріал не мав достатніх естетичних властивостей і не виправдовував тих затрат часу, який витрачається на складний ювелірний твір. Срібло, золото та коштовне каміння ще з часів Постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 січня 1937 р. «Про угоди з валютними цінностями та про платежі в іноземній валюті» належали до категорії валютних цінностей, і весь рух таких цінностей був під жорстким контролем держави. Держбанк СРСР мав монополію на угоди з валютою та валютними цінностями.

Рис. 1. Ваза, створена В. Ф. Хоменком та І. В. Зарицьким до ювілею Л. І. Брежнєва. 1976 р. Срібло, кришталь.

В. Ф. Хоменко прагнув досконалості, тому спрямував свою енергію на те, щоб змінити ситуацію і на законних підставах як самостійний художник працювати зі сріблом⁷³. Допомогли художнику як енергійність і наполегливість, так і знайомі, які з'явилися в партійній верхівці після створення подарунку на ювілей Л. І. Брежнєва (1976 р.). Кришталеву вазу в сріблі (рис. 1) ювелір створював разом з І. В. Зарицьким⁷⁴ за замовленням О. П. Ляшка⁷⁵. Після виконання цього особливого замовлення понад два роки він займався оформленням документів і в 1979 р. отримав офіційний дозвіл на роботу зі сріблом.

⁷³ Виставкові твори дозволяли виготовляти в сріблі. Для цього В. Ф. Хоменко використовував столове срібло.

⁷⁴ Іван Васильович Зарицький (1929–2009) — художник по склу, заслужений художник УРСР, народний художник України.

⁷⁵ Олександр Павлович Ляшко (1915–2002) — український радянський державний діяч, голова Ради Міністрів УРСР (1972—1987)

Срібло надходило з Москви через Художній фонд. Існувала сувора звітність за використання коштовного металу. Протягом 12 місяців в 1981–1982 рр. в майстерні В. Ф. Хоменка працювали українські художники-ювеліри: по два ювеліри на місяць. На жаль, не вдалося встановити всіх ювелірів, які працювали в майстерні Хоменка. Відомо, що серед ювелірів були: Тамара Письменна, Олександр Письменний, Леонід Косигін, Сергій Серов, Юрій Федоров, Олександр Михальянц, Алла Погорецька, Анатолій Крюков, Юхим Жданов, Олександр Косенко, Наталія Косенко та інші.

Олександр Косенко⁷⁶ згадує (Інтерв'ю з О. О. Косенком, 2020, с. 6, 8), що про можливість протягом місяця працювати зі сріблом в майстерні Хоменка він дізнався від Віталія Федоровича під час творчої виставки-ярмарки. Оскільки ювеліри працювали в майстерні парами, то з ним поїхала дружина: ювелір Наталія Анатоліївна Косенко. Вона, як і чоловік, закінчила Красносільське училище художньої обробки металу.

Це був цікавий творчий період для молодих ювелірів. Подружжя Косенків створило прикраси, які тепер знаходяться в колекції Музею історичних коштовностей України: гарнітур «Травень» (гривна, інв. № ДМ-8130; каблучка, інв. № ДМ-8131) та сережки «Слов'янські» (інв. № ДМ-8132/1-2).

Олександр Косенко розповів про деякі особливості ідентифікації творів авторів цього творчого майданчику. Віталій Федорович Хоменко мав власне клеймо пробірного надзору і запропонував всім ювелірам, які працювали в майстерні, створити власне клеймо: «Я собі зробив клеймо стрижа. Це така птаха, як сяде на землю, то не може піднятися, воду на льоту п'є» (Інтерв'ю з О. О. Косенком, 2020, с. 8).

Прикраси ювелірів творчої групи В. Ф. Хоменка були якісними, цікавими творами, які потрібно було достойно представити суспільству. На той час завідувачем Музею історичних коштовностей України був Леонід Лаукарт⁷⁷ – новатор, ініціатор перших виставок МІКУ за кордоном. Саме в результаті домовленості між Віталієм Хоменком та Леонідом Лаукартом в 1982 р. в музеї була проведена перша виставка сучасного ювелірного мистецтва. З цієї виставки почалося формування групи колекції «Ювелірне мистецтво України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» в МІКУ (Удовиченко, 2019, с. 241-255).

В статті за 24 січня 1982 р. про відкриття виставки наведено фрагмент інтерв'ю із Л. І. Лаукартом, який визначає місію ювелірного мистецтва як своєрідну мистецьку рефлексію свого часу: «Цінне у їх [ювелірів] творчості є те, що на основі відомих традицій вони прагнуть відбити нашу космічну еру. Колись нащадки, як ми сьогодні, матимуть підстави скласти уявлення про наші смаки, художні уподобання, зокрема, і на основі подібних прикрас» (Шевцова, 1982, с. 2).

⁷⁶ Олександр Олексійович Косенко (1949 р.н.) – український ювелір та художник декоративно-прикладного мистецтва з м. Дніпро.

⁷⁷ Леонід Іванович Лаукарт (1948 р.н.) – завідувач МІКУ з 1978 по 1991 р.

Момент фіксації у часовому потоці ознак власного часу, бажання передати ці ознаки нащадкам, є важливою характеристикою мистецтва, ювелірного зокрема. Це усвідомлював В. Ф. Хоменко, і на питання журналіста про те, що таке ювелірний твір, він відповів, що це «синтез емоцій і понять», спосіб самовираження художника. **«Ювелірне мистецтво має говорити про почуття наших сучасників, тоді воно дійде до нащадків як свідство нашого часу»** (Бодрова, 1984, с. 8).

У публікаціях 1980-х мистецтвознавці відмічали особливу виразність творів В. Ф. Хоменка: «Яскрава виразність творів В. Хоменка – в живописності колірних рішень. Легкі і граціозні, побудовані на поєднанні емалі, каменю, металу, вони відзначаються витонченою емоційністю. Такі кольє «Збруч», гарнітур «Ранковий луг»⁷⁸. В останньому ефект колірної вібрації досягається завдяки ажурній пластичній формі. Повітря, що заповнює прорізи в орнаменті, створює власний простір, підсилює світлоносність емалей та каменів» (Бариш-Тищенко, 1982, с. 24).

З вересня 1995 по жовтень 1996 р. В. Ф. Хоменко працював художником-реставратором по металу в орендному підприємстві Республіканська спеціальна науково-реставраційна проектно-виробнича майстерня по реставрації творів живопису. До нього за консультаціями зверталися історики, археологи. Так, під час дослідження території Десятинної церкви, були знайдені шиферні форми, які використовували для створення прикрас у техніці лиття на виплеск. В. Ф. Хоменко робив атрибуцію цих форм (Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, 2020, арк. 11).

З 1993 по 2001 р. В. Ф. Хоменко очолював секцію декоративно-прикладного мистецтва Київської організації Національної спілки художників України. Прагнучи об'єднати художників-ювелірів, він організовував мистецькі заходи, виставки.

Особливо вагомими проектами В. Ф. Хоменка, крім зазначеної виставки в Музеї історичних коштовностей України, були виставки в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва.

Так, він був куратором концептуальної виставки «Десять грамів мелодії» (2010–2011 рр.), головною ідеєю якої було «утвердження цінності мистецтва єдиного і неповторного ювелірного твору, виконаного від «а» до «я» за споконвічними, класичними принципами» (Десять грамів мелодії). Також В. Ф. Хоменко автор ідеї та ініціатор виставкового проекту «КВАДРА міні-метал», започаткованого в 2014 р. (Всеукраїнська виставка, 2018).

Організаторська діяльність не стояла на заваді творчості: дослідники як кінця ХХ, так і початку ХХІ ст., вивчаючи творчість В. Ф. Хоменка, виділяють різні її грані. Так, відмічають особливе світовідчуття художника-ювеліра: «Виразна і різнопланова застосуванням художніх засобів творчість В. Хоменка позначена тонким природним світовідчуттям, що трансформується в образно-пластичних формах його виробів» (Пасічник, 2017, с. 111). Його

⁷⁸ В матеріалах останніх років та в документах МІКУ цей твір подається під назвою «Ранкові луки».

називають лідером у своїй сфері: «Київського ювеліра Віталія Хоменка справедливо вважають провідною фігурою в мистецтві художнього металу України останньої чверті ХХ ст., визнаним лідером вітчизняних професіоналів ювелірного та емальєрного мистецтва» (Кара-Васильєва, 2005, с. 259). Беззаперечна технічність провідного ювеліра дозволяє передати в ювелірних матеріалах творіння живої природи: «В роботах В. Хоменка (гарнітури «Ніжність», «Липовий цвіт») вдало імітується не лише фактура листя, а і квіти липи, які нагадують голчасті парасольки, всипані вставками з сапфірину та хризоліту» (Арустамян, 2002, с. 58).

Ювелірні твори В. Ф. Хоменка зберігаються не лише в Музеї історичних коштовностей України, а і в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, в музеях Угорщини, Російської Федерації, а також в приватних колекціях в Україні, Австралії, Англії, Канаді, Німеччині, Фінляндії.

В рік святкування 75-літнього ювілею Віталія Федоровича Хоменка Музей історичних коштовностей України провів персональну виставку «Спіраль часу». Для виставки були відібрані 60 ювелірних творів, які представили різні періоди творчості художника та розкрили багатогранність його таланту як художника-ювеліра. Більшість відібраних для виставки творів експонувалися в залі № 9 (вітрини № 7 та № 8) з 20 жовтня по 20 грудня 2020 р., а також усі твори увійшли до альбому «Спіраль часу. Ювілейна виставка художника-ювеліра Віталія Федоровича Хоменка» (Спіраль часу, 2021).

Твори В. Ф. Хоменка вирізняють широта тематики та просторових рішень – ці ознаки були взяті за основу при створенні експозиційних груп предметів.

Група № 1 «Пластичність форми» складається з експонатів, яким притаманна особлива пластика форм. До цієї групи увійшли: каблучка «Дует» (золото, діаманти, берил, емаль; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка «Фламенко» (золото, рубіни, діаманти, емаль; 1980-ті роки; з приватної колекції); каблучка (золото, рубін, діамант, емаль; 1980-ті роки; з приватної колекції); каблучка (золото, рубін, діаманти; 1980-ті роки; з приватної колекції); каблучка (золото, рубін, діамант, емаль; 1980-ті роки; з приватної колекції); каблучка «Ніжність» (срібло, бурштин; 1984 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8067); каблучка (золото, адуляр, діаманти, сапфіри, емаль; 1990-ті роки; з приватної колекції); гарнітур «Червень»: сережки, каблучка (срібло, емаль; 1981 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8064/1-3); гарнітур «Ранкові луки»: браслет, каблучка, сережки (срібло, емаль, аметист; 1976 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8069/1-4); брошка (срібло, аметистова щітка; 1974р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8026); гарнітур «Ніжність»: брошка, сережки (золото, аметисти, цирконій; 1985 рік; з приватної колекції); кольє «Світанкова молитва» (золото, смарагди, діаманти, рутиловий кварц; 2019 рік; з приватної колекції); браслет (золото, бірюза, рубіни, діаманти; кінець 1980-х років; з приватної колекції); каблучка (золото, діаманти, чорна перлина; 1990-ті роки; з приватної колекції); каблучка «Весна-1»

(золото, хризопраз, діаманти; 1980-ті роки; з приватної колекції); каблучка «Весна-2» (золото, хризопраз, діаманти; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка «Спіраль часу» (золото, моховий опал, демантоїди, перламутр, адуляр, діаманти; 2000-ні роки; з приватної колекції) (рис. 2); каблучка «Пластика» (срібло, сердолік; 1980-ті роки; з фондової колекції МКУ, інв. № ДМ-8066); каблучка «Театральна» (срібло, аметист; 1980-ті роки; з фондової колекції МКУ, інв. № ДМ-8065); браслет «Святковий» (срібло, перламутр, гранати; 2012 рік; з приватної колекції); брошка «Комета Галлея» (срібло, рожевий кварц, перламутр; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка «Ніда» (срібло, перламутр, хризоліт; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка (срібло, гранати; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка (срібло, аметисти; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка (срібло, гранати, агат; 1980-ті роки; з приватної колекції); брошка (срібло, хромдіоксид, перламутр; 1980-ті роки; з приватної колекції).

Групу № 2 «Лаконічність форми»

складає невелика група творів, які мають більш чіткий ритм, певну симетрію, деякий геометризм: каблучка (срібло, перламутр, перлина, емаль; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка «Кульмінація» (срібло, золото, перламутр, рубіни, чорний корал; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка «Джерело» (золото, аквамарин, діаманти; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка (золото, рубін, діаманти; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка (золото, смарагд, діаманти; 2000-ні роки; з приватної колекції); сережки «Па» (золото, перламутр, сапфіри, бірюза; 2000-ні роки; з приватної колекції); сережки «Балет» (рис. 3) (золото, перламутр, перли, діаманти, гранати, бірюза; 2000-ні роки; з приватної колекції).

Рис. 2. Брошка «Спіраль часу». Золото, моховий опал, демантоїди, перламутр, адуляр, діаманти. 2000-ні роки. З приватної колекції (фото Д.Клочка).

Рис. 3. Сережки «Балет». Золото, перламутр, перли, діаманти, гранати, бірюза. 2000-ні роки. З приватної колекції (фото Д.Клочка).

Кілька ювелірних творів нагадують про певний історичний період або мистецький стиль (наприклад, барокові форми гарнітуру «Зимова коляда»). Вони увійшли до складу **групи № 3 «Історичність форми та художнього образу»**: каблучка (золото, хризопраз; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка «Антик-1» (золото, хризопраз, емаль; 2000-ні роки; з приватної колекції); каблучка «Антик-2» (золото; 2000-ні роки; з приватної колекції); браслет «Скіфія» (золото, срібло, діамант; 1990-ті роки; з приватної колекції); сережки «Сфінкс» (золото; 1990-ті роки; з приватної колекції); гарнітур «Зимова коляда»: брошка, сережки (рис. 4) (срібло, агат; 1972 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. №№ ДМ-8023–ДМ-8025); гарнітур «Пам'яті Маршака»: каблучка, сережки (золото, діаманти, гранати; 2018 р.; з приватної колекції).

Рис. 4. Гарнітур «Зимова коляда»: брошка, сережки.
Срібло, агат. 1972 р. З фондової колекції МІКУ,
інв. №№ ДМ-8023–ДМ-8025 (фото Д.Клочка).

Природа займає вагоме місце у світосприйнятті художника, і **група № 4 «Природність форми та матеріалу»** доводить цю тезу або матеріалами, або формами. До цієї групи увійшли: гарнітур «Липовий цвіт»: сережки, брошка (срібло, хризоліти; 1986 р.; з приватної колекції); гарнітур «Липовий цвіт»: гривна, кліпси (срібло, сапфірини, кубічний цирконій; 1986 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. №№ ДМ-8138, ДМ-8139/1-2); кольє «Коктебель» (срібло, галька, гранати, перли; 2017 р.; з приватної колекції); кольє «Мезозойські слайди» (срібло, яшма, гранати; 2018 р.; з приватної колекції); брошка «Вода, що тече» (срібло, аметист, опал; 2013 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-9003); брошка «Осінні етюди» (срібло, опал, гранат; 2012 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-9002); брошка «Блакитний ставок» (срібло, агат; 1986 р. з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8140); шпилька «Береги» (срібло, перла, морська черепашка; 1986 р.; з фондової колекції МІКУ, інв. № ДМ-8141); набір «Хмелю, мій хмелю»: фляжка, люлька, ніж (срібло, сталь, кістка,

дерево, пробка; 1976–1979 рр.; з фондової колекції МКУ, інв. № ДМ-8122/1-3); гарнітур «Літній»: сережки, каблучка (срібло, емаль, агат; 1977 р.; з фондової колекції МКУ, інв. № ДМ-8068/1-3); гарнітур «Аборигени планети Земля»: кольє, сережки (золото, срібло, топази, діаманти, емаль; 2012 р.; з приватної колекції); гарнітур «Аборигени планети Земля-2» (золото, срібло, цитрини, гранати, емаль; 2012 р.; з приватної колекції); кольє «Чорне і червоне» (рис. 5) (золото, чорний корал, рубіни, діаманти; 2000-ні роки; з приватної колекції).

В творчості художника є твори, які відсилають до конкретних подій або до міфів. Вони увійшли до складу **групи № 5 – «Міф та реальність у втіленні художнього образу»**: фібула з серії «Жезли Меркурія» (золото, срібло, агат, моріон, аметисти; 2013 р.; з приватної колекції); фібула з серії «Жезли Меркурія» (золото, срібло, агати, аметисти, перламутр; 2013 р.; з приватної колекції); фібула з серії «Жезли Меркурія» (золото, срібло, агати, аметисти, перламутр; 2013 р.; з приватної колекції). До складу цієї групи увійшли чотири брошки із серії «Агресивна перевага» (срібло, мідь, емаль, перли; 1988 р.), які після виставки «Спіраль часу» були подаровані В. Ф. Хоменком Музею історичних коштовностей України.

Рис. 5. Кольє «Чорне і червоне». Золото, чорний корал, рубіни, діаманти. 2000-ні роки. З приватної колекції (фото Д.Клочка).

Експонати виставки «Спіраль часу» по-різному освоюють час і простір завдяки глибоким **художнім образам**. Так, в гарнітурах із серії «Аборигени планети Земля» зображено рослину гінко-білоба, яка з'явилася за доби палеозою. Настрій триумфу життя, що пройшло крізь сотні мільйонів років, підкреслений насиченими кольорами гарячої емалі та коштовним каміням.

До минулого планети художник звертається також в ювелірному творі «Мезозойські слайди». Пейзажна яшма створює картину далекого минулого Землі з дивовижною флорою та фауною.

Змінити ракурс і поглянути на час з точки зору історії дозволять прикраси з історичним підґрунтям. Браслет «Скіфія» та каблучки із серії «Антик» наближаються до стилістики скіфського мистецтва. Сережки «Сфінкс» є реплікою на сережку IV ст. до н.е., знайдену Таврійською експедицією в скіфському кургані Огуз, що на Херсонщині.

Чотири брошки із серії «Агресивна перевага» пов'язані з певним днем ХХ ст. Третього липня 1988 р. сталася авіакатастрофа: над Перською затокою крилаті ракети збили

пасажирський літак. Помилка військових, які вирішили, що то ворожий літак, привів до загибелі майже трьохсот пасажирів. Переживання художника знайшли втілення в ювелірному творі.

Прикраси з групи «Пластичність форми» мають динамічні композиції, підкреслені самоцвітами. В брошці «Комета Галлея» рожевий кварц в поєднанні з перламутром та сріблом пластичної форми дає можливість уявити рух комети в космічному просторі.

Природа є потужним джерелом натхнення для художника, і захоплення природою читається в гарнітурах «Літній», «Ранкові луки», «Червень», «Блакитний ставок», «Липовий цвіт», «Осінні етюди», «Вода, що тече», «Коктебель».

Особливою філософією, втіленою в ювелірних матеріалах, насичені твори «Спіраль часу», «Чорне і червоне», «Світанкова молитва».

Ювілейна виставка В. Ф. Хоменка «Спіраль часу» доводить, що творчість талановитої людини, як спіраль ДНК, передає наступним поколінням програму розвитку, щоб в часі залишилося найцінніше, щоб з цим найціннішим рухалися вперед нащадки.

Джерела і література

Арустамян Ж. Современное ювелирное искусство Украины // Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов. – Санкт-Петербург, 2002. – С. 55-61.

Бариш-Тищенко І. Ювелірне мистецтво – здобутки і тенденції // Образотворче мистецтво. – 1982. – № 3. – С. 22-24.

Бодрова Э., Крамаренко Л. Искусство и ремесло ювелира // Декоративное искусство СССР. – 1984. – № 8 (321). – С. 5-19.

Верба І. Художники України до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна // Образотворче мистецтво. – 1970. – № 2. – С. 2-3.

Всеукраїнська виставка «КВАДРА МІНІ-МЕТАЛ. Ювелірне – мистецтво – емалі». Каталог. – К., 2018. – 40 с.

Десять грамів мелодії. Виставка ювелірного мистецтва // Національний музей українського народного декоративного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mundm.kiev.ua/EXHIBIT/ARCHIVE10_11.HTM#10G_MEL (дата звернення: 28.04.2021). – Назва з екрана.

Інтерв'ю з О. О. Косенком, записане І. Удовиченко // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 56 (Інтерв'ю). Од. зб. 51, 2020. – Арк. 1-12.

Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, записане І. Удовиченко // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 56 (Інтерв'ю). Од. зб. 41, 2019. – Арк. 1-15.

Інтерв'ю з В. Ф. Хоменком, записане І. Удовиченко // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 56 (Інтерв'ю). Од. зб. 50, 2020. – Арк. 1-30.

Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». – К., 2005.

Лабінський М.Г. Митрохін Юрій Михайлович // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=64729 (дата звернення 28.04.2021). – Назва з екрана.

- Матюх Н.Д. Що дорожче срібла-золота. – К., 2006.
- Пасічник Л.В. Творчість Віталія Хоменка в контексті новітніх пошуків художників-ювелірів України кінця ХХ – початку ХХІ ст. (до 70-річного ювілею митця) // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – К., 2018. – С. 272-283.
- Пасічник Л.В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть. – К., 2017.
- Першин Е. Майстри філіграні // Україна. – 1974. – № 52 (935). – С. 12.
- Республіканська виставка народного декоративного мистецтва Української РСР, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Каталог. – К., 1974.
- Республіканська виставка українського народного декоративного мистецтва, присвячена 100-річчю від дня народження В. І. Леніна. Каталог. – К., 1973.
- Республіканська художня виставка «40 років великої перемоги», присвячена перемозі радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років. Каталог. – К., 1986.
- Республіканська художня виставка «Ми будемо комунізм», присвячена ХХVІ з'їзду КПРС та ХХVІ з'їзду компартії України. Каталог. – К., 1982.
- Республіканська художня виставка, присвячена 30-річчю визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників. Каталог. – К., 1976.
- Республіканська художня виставка 1871–1971, присвячена 100 річчю Лесі Українки. Каталог. – К., 1972.
- Спіраль часу. Ювілейна виставка художника-ювеліра Віталія Федоровича Хоменка. Альбом / Упоряд. І. Удовиченко. – К.; Харків, 2021.
- Удовиченко І. Формування колекції сучасного ювелірного мистецтва: історія та перспективи // Науковий вісник НМІУ. – К., 2019. – Вип. 5. – С.241-255.
- Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен: Альбом-каталог. – К., 2002.
- Шевцова Н. Новина "Золотої скарбниці" // Культура і життя. – 1982. – № 4 (2805). – С. 2.
- Шмагалю Р. Художній метал України ХХ – початку ХХІ ст. // Енциклопедія художнього металу. Том II. – Львів, 2015.
- Яценко С. Всесвіт у мінімалістиці // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 3. – С. 62-63.